

ARKADIUSZ DYMOWSKI*

NOWE ZNALEZISKA AUREUSÓW Z OTWORAMI Z ZIEM POLSKICH

Publikowane aureusy¹ pochodzą z przypadkowych, drobnych znalezisk dokonanych w ciągu ostatnich lat w trzech różnych częściach Polski: w zachodniej Wielkopolsce (Ziemia Lubuska), na terenie Pomorza (Powiśle) oraz w północnej Małopolsce (Kielecczyzna). Ze względu na przypadkowe okoliczności i bardzo nieprecyzyjnie opisane miejsca znalezienia, określenie kontekstu jest praktycznie niemożliwe. We wszystkich trzech monetach zostały wykonane otwory, podobnie jak w większości pochodzących z polskich znalezisk aureusów², zwłaszcza trzecio-wiecznych³.

Ryc. 1. Rozmieszczenie terytorialne znalezisk

* Gdynia, e-mail: arekdym@yahoo.com

¹ Za pomoc i cenne uwagi przy opracowaniu niniejszej publikacji chciałbym serdecznie podziękować Panu Prof. Aleksandrowi Bursche.

² Por. R. Ciołek, *Katalog znalezisk monet rzymskich na Pomorzu*, Warszawa 2001; S. Kubiak, *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław 1979; A. Kunisz, *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław 1985.

³ Analiza stosunku ilościowego znalezionych w Polsce aureusów z III w. adaptowanych do zawieszania (tj. z otworem lub zaopatrzonych w uszko, albo też mających oba te elementy) do egzemplarzy bez otworów i uszek została przeprowadzona w artykule K. Tuñia, *Aureus Galliena z Dziatoszyc, woj. kieleckie*, WN XXXII, 1988, s. 205. Według autora tej publikacji stosunek ten wynosi 4:1 na korzyść monet zaopatrzonych w otwory lub uszka.

1. POW. MIĘDZYRZECKI, WOJ. LUBUSKIE

Najstarsza z monet — aureus Antoninusa Piusa datowany na rok 151/152 — została znaleziona w listopadzie 2005 r. w trakcie poszukiwań części wyposażenia żołnierskiego z okresu II wojny światowej w bliżej nieokreślonym miejscu na terenie powiatu międzyrzeckiego (woj. lubuskie). Znaczny stopień wytarcia monety sugeruje długi okres jej użytkowania. Jednocześnie, biorąc pod uwagę lekko tylko wygładzone krawędzie otworu wykonanego w monecie, uprawniona wydaje się być hipoteza, że aureus pozostawał przez długi okres w obiegu monetarnym na terenie Cesarstwa Rzymskiego⁴ zanim został przystosowany do zawieszenia. Można nawet założyć, że moneta ta przybyła na ziemię polskie dopiero w III w., po zahamowaniu napływu wielkiej ilości srebrnych denarów⁵. Na obszarze Ziemi Lubuskiej nie odnotowano dotychczas znaleziska złotej monety rzymskiej⁶ datowanej na okres panowania cesarzy z dynastii Antoninów (96–192). Monety takie znajdowano jednakże w nieodległych miejscowościach leżących na terenie Śląska i Pomorza. Są to: aureus Antoninusa Piusa ze Szprotawy⁷, pow. zagański, aureus Lucjusza Werusa z Przelewic⁸, pow. pyrzycki oraz naśladowictwo aureusa Antoninusa Piusa z Choszczna⁹, pow. loco. W stosunku do dwóch ostatnich z trzech wymienionych monet dysponujemy stosunkowo szczegółowym opisem obejmującym m.in. informacje o ich przedziurawieniu.

Cesarstwo Rzymskie, Antoninus Pius, aureus z roku 151/152 z mennicy w Rzymie, ø ?, ? g, ↑↓, RIC III¹⁰ 241.

Av. Głowa w wieńcu w lewo, w otoku napis: ANTONINVS AVG — [P]IVS P P TR P XV
Rv. Cesarz stojący w l. trzyma w pr. rękę glob, w otoku napis: COS - IIII

Ryc. 2. Pow. międzyrzecki, aureus Antoninusa Piusa, skala ok. 1:1

⁴ Należy przyjąć, że aureusy, traktowane głównie jako przedmiot tezauryzacji i wykorzystywane przy poważniejszych transakcjach handlowych, w dużo wolniejszym stopniu ulegały zużyciu w obiegu niż wykorzystywane na co dzień i mniej pieczołowicie przechowywane monety zdawkowe.

⁵ Por. A. Kunisz, *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski*, Wrocław 1969, s. 84–85.

⁶ Zestawienie datowanych monet rzymskich odkrytych na terenach zajmowanych przez kulturę luboszycką podaje G. Domański, *Kultura luboszycka między Łabą i Odrą w II–IV wieku*, Wrocław 1979, s. 150–151.

⁷ W. Łonak, *Znaleziska monet rzymskich na Śląsku*, Częstochowa 2005, s. 199, nr 291.

⁸ Ciołek, o.c., s. 176, nr 224.

⁹ Ciołek, o.c., s. 34, nr 32.

¹⁰ *The Roman Imperial Coinage vol. III.* (wyd. H. Mattingly, E. A. Sydenham), London 1930.

2. KWIDZYN – OKOLICA, POW. LOCO, WOJ. POMORSKIE

Kolejna z opisywanych złotych monet z nowych znalezisk to aureus Gordiana III z lat 238–239. Miała ona zostać odkryta w połowie lat 90. XX w. wraz z czterema innymi „podobnymi” złotymi monetami podczas prac polowych w ogródku działkowym pod Kwidzynem. Aureus ten nie wykazuje praktycznie żadnych śladów obiegu w postaci wytarcia, które nie jest widoczne nawet w najwyższych partiach reliefu. Ma jedynie kilka głębokich rys i wgłębień w polu monety. Szukając analogii dla tego znaleziska, można przywołać przede wszystkim aureus Gordiana III odnaleziony w niedalekim Lubieszewie¹¹, pow. malborski, a także trzeciowieczny aureus cesarza Postumusa z pobliskiego Waplewa Wielkiego¹², pow. malborski (w obydwu monetach wykonano otwory).

Cesarstwo Rzymskie, Gordian III, aureus z lat 238–239 z mennicy w Rzymie, ø ?, 4,8 g, ↑↓, RIC IV¹³ 10.

Av. Popiersie w wieńcu w prawo, w otoku napis: IMP CAES M [A]NT GORDIANVS AVG

Rv. Stojąca Providentia trzyma berło i glob, w otoku napis: PROVIDENTIA AVG

Ryc. 3. Kwidzyn – okolica, aureus Gordiana III, skala ok. 1:1

3. KAZIMIERZA WIELKA – OKOLICA, POW. LOCO, WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE

Na najmłodszy z prezentowanych aureusów, wybity w ostatnich latach panowania cesarza Galliena, natrafiono ok. 2002 r. w czasie prac polowych w okolicy Kazimierzy Wielkiej. Moneta została wypłukana przez obfite deszcze z ziemi ornej na pochyłym polu. Ze względu na niską wagę (2,83 g)¹⁴ monetę zaliczyć należy do tzw. „lekkich aureusów”¹⁵. Byłby to już trzeci aureus cesarza Galliena, na który natrafiono w Kazimierzy Wielkiej i w najbliższych okolicach tej miejscowości. Dwa pozostałe to moneta znaleziona przed I wojną światową w Działoszycach¹⁶ (gm. loco, pow. pińczowski, woj. świętokrzyskie) oraz aureus z Kazimierzy Wielkiej¹⁷ odkryty przed 1937 r. Moneta z Działoszyc, o wadze 4,231 g, została zaopatrzona w otwór, zaś aureus o nieznaney wadze znaleziony w Kazimierzy Wielkiej — w uszko. Co ciekawe, wszystkie 3 opisane złote monety Galliena to znaleziska luźne odkryte podczas prac polowych.

¹¹ Ciołek, *o.c.*, s. 110, nr 156.

¹² Ciołek, *o.c.*, s. 238, nr 323.

¹³ *The Roman Imperial Coinage vol. IV part III.* (wyd. H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland), London 1949.

¹⁴ RIC wyróżnia dwa warianty wagowe aureusa Galliena opisanego pod poz. 38: cięższy o wadze 4,66 g i lżejszy o wadze 3,00 g.

¹⁵ Zob. B. Ralph Kankelfitz, *Römische Münzen von Pompejus bis Romulus*, Augsburg 1996, s. 333.

¹⁶ Zob. Tunia, *o.c.*

¹⁷ Kunis, *Znaleziska*, s. 84, nr 101 IV.

Cesarstwo Rzymskie, Gallien, aureus z lat 260–268 z mennicy w Rzymie, \varnothing 19 mm, 2,83 g, $\uparrow\uparrow$, RIC V¹⁸ 38.

Av. Głowa w wieńcu prawo, w otoku napis: GALLIENVS AVG

Rv. Fides stojąca na wprost, głowa w pr., trzyma w obu rękach znaki wojskowe, w otoku napis: FIDES MIL

Ryc. 4. Kazimierza Wielka – okolica, aureus Galliena, skala 1:1

Nowo publikowane aureusy stanowią kolejne świadectwo rozpowszechnionego w okresie wpływów rzymskich na terenie *Barbaricum* zwyczaju perforowania monet rzymskich, związanego z przystosowywaniem ich do funkcji pozapieniężnej. Z polskich znalezisk można wnioskować, że najczęściej adaptowano w ten sposób do zawieszania monety złote¹⁹, które były zapewne noszone w charakterze zawieszek na szyi lub jako elementy koliai, podobnie jak złote medaliony (*multipla*)²⁰. Na terenie naszego kraju zanotowano również w znaleziskach mniej liczne, w porównaniu do złota, przypadki dziurawienia rzymskich monet srebrnych i brązów²¹.

ARKADIUSZ DYMOWSKI

NEW FINDS OF PIERCED AUREI FROM POLISH TERRITORIES

There have been three new accidental small finds of Roman aurei recorded in different regions of Poland. The oldest of the coins is an aureus of Antoninus Pius from the Międzyrzecz powiat (Lubuskie voivodship), which was dug up in November 2005. The other finds are a coin of Gordian III found near Kwidzyn (Pomorskie voivodship) in about 1995 and an aureus of Gallienus discovered near Kazimierza Wielka (Świętokrzyskie voivodship) in about 2002. All of the three presented aurei had been pierced.

¹⁸ *The Roman Imperial Coinage vol. V part I.* (wyd. H. Mattingly, E. A. Sydenham), London 1927.

¹⁹ J. Wielowiejski, *Uwagi o rozmieszczeniu znalezisk i funkcji rzymskich medalionów oraz monet adaptowanych do zawieszania*, WN XIV, 1970, s. 141.

²⁰ A. Bursche, *Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestiżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności*, Warszawa 1998, s. 171.

²¹ Wielowiejski, *o.c.*, s. 141.